

Zeyk Károly politikai magatartása 1848/49-ben

A nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárának eddig még rendezetlen kéziratai között nemrégiben egy olyan zöldes füzetlapokra írt kézirat került a kezembe, amely az 1848—49-i politikai eseményekről szól. A szövegben levő utalások alapján könnyű megállapítani, hogy a cím és név nélküli írást ZEYK KÁROLY, Kolozs megye követe írta. Zeyk Károly a kolozsvári református kollégium gondnoka volt, és az 1848—49-i politikai eseményekben, valamint az előző országgyűléseken József nevű bátyjával együtt neki volt az erdélyi képviselők közül jelentősebb szerepe és tekintélye.

Zeyk Károly, Zeyk Dániel kormányiszéki tanácsos és a Vay Kata fia, 1810-ben született Diódon. Családjának nemzeti szellemű műveltsége és a politikai élet iránt való érdeklődése, nagy hatással lehetett ifjúkorára. A marosvásárhelyi kollégiumban tanulmányait elvégezve, a királyi tábla szolgálatába lépett, majd 1832-ben fölment Bécsbe és a kancellária gyakornoka lett. Itt a kortársait és családja többi tagját is annyira jellemző természettudományos érdeklődés őt sem hagyta pihenni. Szabadidejében a bécsi egyetem természettudományi előadásait hallgatta. Tudományos érdeklődése olyan nagy volt, hogy e miatt sokat bosszantották, és „tudós fogalmazónak“ nevezték. Politikai felfogása miatt 1836-ban állásáról lemondott, hazatért és kevéssel azután elvette br. Kemény Juditot. 1837-ben Kolozsmegye országgyűlési követének választotta és ettől kezdve az erdélyi haladó pártnak bátyjával együtt egyik megbeesült, irányító szellemű tagja lett.

1848. augusztusában a kormány belügyminisztériumi tanácsossá és osztály-igazgatóvá nevezte ki. Ezután br. Vay Miklós kormánybiztos mellé jogi tanácsadónak leküldték Erdélybe. 1849-ben, amikor a kormány Debrecenbe költözött, ő is felment Debrecenbe és egy ideig egymaga vezette a belügyminisztériumot. A világosi fegyverletétel után visszavonult birtokára, de a kiegyezés után ismét résztvett a közélet minden munkájában. Előbb belügyminisztériumi államtitkár, majd 1875-ben Alsófehér megye főispánja lett. Ugyanebben az időben mint főgondnok a református egyház életében is tevékeny részt vett. 1885-ben halt meg.

Zeyk Károly jegyzetei nyolc 4-rét alakú lapra vannak írva. Kihúzások és kiegészítések, javítások vannak benne; ebből az látszik, hogy a kézirat írója nemcsak önmaga számára akarta megörökíteni 1848—49-i politikai szereplését, hanem egy önmagát igazoló felterjesztést készített. A betoldásokból, a lapszéli jegyzetekből, amelyeket le lehetőleg a szövegbe beiktatva, gondolatjel közé téve közöltem, kitűnik Zeyk Károly körülményes pontossága, amellyel minden állítását bizonyítani igyekszik. A szövegben kihúzások is vannak, ezeket lapalji jegyzetekben közöltem, mert rávilágítanak a végső megfogalmazás óvatos, szelidített formájára. Ezt az újból meginduló politikai élet tehette szükségessé.

A Zeyk Károly kéziratát önéletrajz-részletnek* tekinthetjük, amelyben külső szempontok irányítják ugyan az író tollát, de mégis megbízhatónak és egyéniségéhez hűnek, következetesnek tarthatjuk. Kéziratában a túlzásoktól, a forradalmi eseményektől irtózó, higgadt erdélyi felfogás nyilatkozik meg. Zeyk Károly, mint erdélyi képviselő-társainak javarésze, a békés, kiegyenlítő megoldásokat kereste, ezért nézte egyre nagyobb aggodalommal a Kossuth politikai tevékenységét. Gondolatai, magatartása, sőt érdeklődése sokszor egészen Kemény Zsigmond közelébe viszik, és olyan szellemiséget fejeznek ki, amelyre nyugodtan azt mondhatjuk, hogy jellemzőek voltak a közézeperdélyi vezető rétegre. Ezt a szellemiséget az alkotmányossághoz való feltétlen ragaszkodás, a mérsékelt haladásban, az emberi jogokban való hit, a történelmi és természettudományos műveltség és az erőszakosságoktól irtózó mélységes emberszeretet jellemzi. Az 1848-as időkre rávilágító rövid önéletrajz-részletet főleg ezek a vonásai teszik érdemessé figyelmünkre.

A kéziratot az alábbiakban betű szerint közlöm.

Első ifuságom olta mindég barátja voltam az alkotmányos szabadságnak és alkotmányos utáni haladásnak, ellenben a forradalmi tértől soha semmi üdvest nem reméltem, s így az ezen térre való át lépést mindég teljes erőmből gátolni igyekeztem; ezen elvemet bizonyítja egész élttem lefolyása s különösebben a legközelebbi szomorú időkbeni magam viselete.

A francia forradalom — mely mint egy eleven szikra át cikázta egész Európát — Magyarhonba és Erdélybe is felhevítette a kedélyeket; Erdélybe a legcsendesebb menetet vette magának, a két háza egyé oladásában egyesítvén minden ohajtásokat, mire maga a felség tette meg a Magyarhoni 1848-ki 7-k törvényczikk megerősítése által, — úgy az erdélyi országgyűlésre leküldött királyi előterjesztvényekben — Erdéllyel szemben az első lépést, de mind a' mellett, hogy a fő czélban mindenki egy nézetben volt, voltak sokan, kik nem tudták feledni a régi, maradi pártnak azt, hogy a haladást¹ gátolta,² sjelesen a' b Jósika család volt az, melyre leginkább törtek, s az akkor Kolosvárt jelen lévő b. Jósika Lajos állása valóban aggasztó volt; a nép az ifjúsággal háza szétrombolását tűzte ki magának czélul; hogy hol állott volna meg a már egyszer rombolók dühe, isten tudja. Méltán tulajdo-

* A közlő e közleményének eredetileg azt a címet adta: *Zeyk Károly, kolozsmegyei képviselő, önéletrajz részlete*. Minthogy a szerkesztő szerint nyilvánvaló, hogy ez az itt közlendő irat nem annyira önéletrajz, mint inkább Zeyk saját politikai magatartásának igazolása, inkább egy igazoló beadvány fogalmazványának tarthatjuk. Az 1848—49-i eseményekben szerepet játszó politikusok mindenikét ilyen igazoló eljárás alá vetették. Ennek az iratnak ilyen jellegére vall a hivatalos lapra való gyakori utalás is. Bár a szerzővel a szerkesztő érthető okokból sem levélben, sem személyesen nem érintkezhetett, ajánlatosnak tartotta, hogy a fennebb kifejtettek alapján a közlés címét úgy változtassa meg, mint ahogy az itt megjelenik (A szerk.).

¹ Áthúzva: *gyakran a legigazságtalanabb eszközökkel.*

² Áthúzva: *erőszakosan.*

nithatok magamnak némi érdemet abban, hogy nagyobbára az én beszédem nyomán maradt el ezen szomorú episod, ki — mint a kolosvári ref. főtanoda gondnoka — békítő szellemben szollottam az ifiúsághoz, kérvén ne legyen indulata által elragadtatva gyilkosa azon szép eszméknek, melyeknek ápolója ohajtana lenni, s ne változtassa ezen békés átalakulást, milyenhez hasonlót alig tud a történet előmutatni, forradalomná, melyet megkezdeni könnyelműség mivel végét senki se láthatja el. Többen szóltak még ilyen szellemben, s a kitörés meg lön akadályozva.

Martius még hátra lévő napjait 's áprilist Enyeden töltöttem családom körében, csendben kísérvén figyelemmel a dolgok folyamát. Történt azonban, hogy³ erdélyi fő comendirazó tábornok Puchner Antal ő nagy méltósága rendelést bocsátott a háromszéki székely gyalog ezredhez, mely szerént hat századnak ki kellett jönni szállásolni Fogarasba, Enyedre és Tordára, 's 1517 szuronyos fegyvernek ki kellett hozatni Brassóba a' Brassai, Szebeni és Fogarasi nemzetőrök számára; félreértés következésében az Uzonba már össze gyült hat század a kiindított fegyvereket lefoglalta s Sepsi Sz. Györgyen a szék házánál rakatta le, s maga széteszlott s hazatérő útjában ki hágasokat követett el, ezen zavar rendben hozására szöllított fel engemet az Enyeden át Szebenbe útban lévő erdélyi Kormányzó; el is mentem biztos társammal gr. Mikes Jánossal értekezvén elébb Szebenben a Comendirazoval s később Brassóba a brigadiros generálissal; sikerült nekünk mind a fegyvereket Brassóba elvitetni, mind pedig a székely ezredet az engedelmességre vsszatériteni s a Comendirazo által ki szabott rendeltetésök helyére a hat századot ki indítani, bizonyosságul fel hozom ezekben magát a Comendirazo ő nagy méltóságát, ki mind akkor Szebenben midőn eljárásomról neki tudositást tettem, mind később Kolosvárt midőn tiszteletére voltam többek jelén létében ezen eljárásomról a leghizelgőbbben nyilatkozott, lekötelezettnek mondván magát irányomban, s fel szöllítván engem szolgáltatóknak neki alkalmat ezen szolgálatomat viszontagolhatni.

Az erdélyi rövid országgyűlés után fel mentem mint Kolos megye képviselője Pestre. A hirlapokba kijött szavazásokból jelesen s több nyilatkozatomból ki tűnik, mikép mindég a béke párt embere voltam, ki tűnik ez különösen azon nyilatkozatomból, melyet akkor tettem, mikor némelyek azt akarták, hogy a ház⁴ nevezze ki Bőjthy Ödönt kormánybiztosnak, a midőn is, — amint a 89. számú Közlönyben a 459-k lapon ki jött nyilatkozatomból kitettszik, tartva, hogy a ház, melynek törvényes hivatása törvényeket hozni és a ministeriumot controllirozni a kormányzásba, mihelyt maga elegyedne bele a kormányzásba, túl csapong a törvény szabta határokon — nyíltan ellene mondtam minden oly határozatnak, mely arra vezethetne, hogy a ház a végre hajtó hatalmat magához ragadja, s az által a forradalmi térre lépjen.

³ Athúzza: *a már már fenyegető alakot magára vett.*

⁴ Athúzza: *permanensnek nyilatkoztassa magát.*

Augusztus 10-én⁵ a nádor kir. ő fensége osztály-igazgatónak nevezett ki a belügy ministeriumhoz, — a mint ez a 85. számú Közlöny első soraiból ki tetszik, — de belé se kezdhettem jó formán hivatalomban, mivel a ministerium le küldött engem s több képviselő társomat Erdélybe, az ottan mutatkozó zavarok le csendesítésére, oly utasítással, hogy mindenbe országos biztos b, Vay Miklós úr ő nagyméltóságától vegyünk utasítást. Azon idő alatt, melyet ekkor Erdélyben töltöttem is be bizonyítottam, hogy a' békés átalakulás embere vagyok ugyanis: (Lásd Közlöny 165. sz. 539. lap Kemény Dénes jelentése:)

1-ör. Azon jelentésemben, melyet a dolgok Erdélybeni állásáról tettem, nyíltan azt irtam, hogy az Erdély rokonszenvére csakis a törvényesség határain belül lehet számítani — s hogy hazának csak úgy lehet jövője, ha Magyarhon mostani alkotmányos állásában meg marad. (Lásd 125. Közlöny 636. l.) Hasonló értelemben nyilatkoztam a Kolos megyei gyűlésen (125. sz. 624. lap) — a' mint ez a 125-k számú közlönyből meg tetszik.

2-or. Midőn a b. Vay távol létében az országos biztos hivatalt folytató gr. Mikó magához hivatván mondotta nekem, hogy Berzenczei székely nagy gyűlést hirdetett, mind nekem, mind többi társaimnak vélekedése az volt, hogy mennyen Vásárhelyre Bethlen János, igyekezzék Berzenczeit reá venni, hogy vegye vissza proclamatioját, gr. Miko pedig tiltsa bé a székely gyűlést, melynek megtartása a hazát lángba boríthatja. Úgy tudom ezen rendelés el is ment gr. Mikótól, később a Kormányszék is rendelkezni akart, de egy krawal ebbe meg gátolta. — Bethlen János későre érkezett arra, hogy a székely gyűlés összehívását meg gátolja, de ő és mások mindent el követtek, hogy a székelyek tömegestől ki mozditása meg ne történjék, de fájdalom! siker nélkül.

Látva továbbá ezen állásomba mikép a nép ingerült állapota miatt a rögtön ítélő székek birái kéntelenek ítélet hozatalokba nem mindég meg győzödésekét követni, s általános elvem lévén political vétségért senkit is halálra nem ítélni

1-ör Deésen, hol is oda való meg érkezésemkor 7 egyén volt rögtön ítélő szék előtt, ezen egyéneket, kikre a nép dühe halált kért, a nép nagy ingerültsége daczára, a' megye ház udvaráról, hol ki kötve tartattak, be vitettem a börtönbe és a rögtön ítélő széktől elvonva ügyöket rendes ítélő szék eleibe állítottam őket, hatóságom körét ez által talám túl is haladva. — Minek következése a' lett, hogy egy is ezek közül sőt általában mig én Deésen működtem, senki is ki nem végeztetett.

2-or. Midőn abból, hogy Kövárvidéki pénztárnok Pap László börtönét a' tanácsház előtt össze csoportozott nép fel akarta törni, hogy őt fel akassza, mely törvénytelen 's borzasztó tett, hogy véghez nem vitetett egyedül nekem köszönhetni, ki magam koczkáztatásával a nép közé mentem, s csak hosszas beszéd után bírhattam vissza vonulásra — látnám, hogy itt a biró szabadon nem ítéltet, kértem b. Kemény Fe-

⁵ Áthúzva: *Július 20-án.*

rencz ő nagy méltóságát, ne engedje, hogy az ide való rögtön ítélő szék eleibe álltassék, hanem kísértesse Nagy bányára, mit is ő nagy méltósága telyesített.

A Kolosvároli vissza vonulás után, mely alkalommal a' b. Vay ellen fel dühült nép tömegetől csak éltem koczkáztatásával sikerült ő nagy méltóságát a' legnagyobb méltatlanságoktól talám a' haláltól is megmenteni, többnyire b. Vay mellett miglen a' honvédelmi bizotmány Dec. 9-én mindnyájunkat a biztosságból el bocsátott. Lásd 193. sz. Közlöny. Ekkor bementem Kolosvárra s onnan, mely is az oláhok miatt naponta a leg nagyobb veszélynek volt ki téve, családommal ki jöttem N.-Váradra; N.-Váradon tudtam meg a nemzeti gyűlésnek Debrecenbe való át tételét, mind a mellett ott mulattam mignem egy placat jelent meg, melybe minden felső és alsó házi tagoknak az rendeltetett, hogy rögtön Debrecenbe mennyenek, ekkor családommal ki mentem egy érmelyéki városkába Mihályfalvára, s ott voltam pár hétig, s csak azután mentem bé Debrecenbe, miután ide is a Nváradi plocathoz hasonló rendelések érkeztek, úgy, hogy noha én Január 3-kán már Nváradon voltam, csak is Febr. mentem bé Debrecenbe, a mint az ide mellékelt passir scheinbol ki tettzik.⁶

A függetlenségi nyilatkozatnak mind magam, mind pártam, (melynek fő gyűlhelye Kazinczinál volt), ellene voltunk s a Kazinczinál tartott tanácskozmányunkban meg határozók erőteljesen lépni fel ellene; kemény vita is folyt ez iránt a' titkos ülésben, nyilatkoztak ez ellen jelesen Nyári, Zeyk Jo'sef, Kováts Lajos, Kazintzi Gábor, Szász Károly s ott magam is felirattam magamat, de későre jövén réám a' sor, oly békételen volt már a ház, hogy mindjárt első szavaimra oly lárma lett, hogy beszédemet nem folytathattam.⁷

Nyilt ülésben nem szolhatott senki, mivel nagy ellenzésünk daczára az ülést rendes helyéről át tették a templomba, s ott már nem a' ház, hanem a be csöditett tömeg határozott, mely okból én ezen ülésen részt se vettem. Az ez utáni ülésben egy képviselő mondta, hogy Kossuth azt akarja, hogy a függetlenségi nyilatkozatot, az amerikai függetlenégi nyilatkozat példájára, minden felső és alsó házi tag írja alá. Erre én így nyilatkoztam: A függetlenség ki mondását nem volt hatalmamban meg akadályozni, de arra, hogy mi meg győződésem szerént a hazának veszedelmére fog szolgálni, aláírjam s ez által magamévá tegyem semmi erő s hatalom nem kényszerithet. Erre többen, kik körülöttem voltak, — kik közül emlékszem Zeyk Jó'sefre, Honvásárhelyi képviselő Török Bálntra és Bihar megyei képviselő Miskothi Károlyra, — azt mondták „mi se írjuk alá“. Erre említett képviselő kérdezte meg mondhatja é ezt Kossuthnak. — „Meg“ felelém bátran, mert, ha szora kerül a dolog, úgy is meg fogom tenni

⁶ Athúzza: s részt vettem az Esti lapok alakításában, melynek célja volt előre dolgozni egy ne talám be következhető ki egyenlítésnek, mely hivatásának említett lap hosszasan, hűségesen meg is felelt.

⁷ Athúzza: ezen szavaimra „én a függetlenség ki mondásának ellene nyilatkozom“.

ezen nyilatkozatot bár mi legyen következése. A képviselő evel el ment Kossuthoz, s hogy ezért történt é? vagy különben is úgy lett volna? nem tudom, de elég az, hogy a' függetlenségi nyilatkozat személy szerinti alá írása nem követeltetett.

Meg jegyzem még azt, hogy a Debreceni mulatás alatt mind engemet, mind testvér bátyámat Kossuth be akarta, mint kormánybiztosokat küldeni Erdélybe, Jó'sit, a bátyámat személyesen szollította meg, engem Talián Ede képviselő által szollított fel, de egyikünk sem vállalta.

A' Peströli Juliusi el távozáskor kijelentettem többeknek,⁸ hogy bár mi is következék belőlle, én mindentől vissza vonom magamat s a Kormánnyal Szegedre nem fogok le menni, el is vonultam családomhoz, meg kellett azonban változtatnom határozatomat, mivel azon hir után, hogy Görgeivel egyezkedni akar Haynau, jött egy fel hívás, mely a' képviselőket Szegedre össze hívta, mindenki azt gondolta, hogy az egyezkedés tárgyában tartozik az ülés, sittem(!) tehát Szegedre, hogy a békét meg kötni óhajtó pártot csekély erőmmel is gyámolítsam; fájdalom! csalódtunk s én látván, hogy nem békéről van szó, csak hamar vissza tértem családomhoz, s azolta a közdolgokba semmi részt nem vettem.

Közli VITA ZSIGMOND

⁸ A lap szélén: *B. P. B. F-né B. M. neje testvére.*

A szerkesztő a szerzők, a nyomda és nem utolsó sorban saját mentségére szükségesnek tartja megjegyezni, hogy a rendkívüli viszonyok miatt az itt megjelenő közlemények némelyikéből a szerző kefelevonatát nem vagy csak egyszer kaphatott. A folyóirat muelőbbi megjelentetése érdekében az utolsó kefelevonatok javítása közben csak az értelemzavaró hibák kiküszöbölésére törekedhattünk, a tipográfiai tökéletlenségek és ilyen, meg más természetű következetlenségek eltüntetését az eddig megszokott mértékben még egy közlemény keretén belül sem lehetett megvalósítani, hisz az utolsó revíziók készítésekor folytonos ágyúörgések, gránátbecsapódások, légiriadók és a gázszolgáltatás szüneteltetése közepette a nyomdai munka végzésének lehetősége hihetetlen mértékben csökkent, sőt bizonyos részében teljesen lehetetlenné vált.